

KONCEPTUALNA SPONA 'INSTITUCIJE-POJEDINCI' KAO OSNOVA ALTERNATIVNIH EKONOMSKIH METODOLOGIJA

Zoran Stefanović

Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet, Srbija

✉ zoran.stefanovic@eknfak.ni.ac.rs

Dragan Petrović

Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet, Srbija

✉ dragan.petrovic@eknfak.ni.ac.rs

UDK
330.837
Pregledni rad

Apstrakt: U radu se razmatraju pitanja metodoloških polazišta savremene ekonomske teorije, iz perspektive rivalskih istraživačkih orijentacija i njihove konceptualne adaptacije na ulogu i dejstva institucionalnih struktura. U tom smislu, najpre se prikazuje metodološki individualizam, istraživački oslonac ekonomske ortodoksije, zasnovan na konzistentnom tumačenju svih društvenih fenomena kao ishoda individualnog izbora. Pokazuje se da čak i svojim najrigidnijim verzijama pomenuti pristup mora u određenom stepenu uzeti u obzir društvene interakcije koje fenomenološki nadilaze okvire individualnog. Oponentna istraživačka orijentacija, metodološki holizam, daje eksplanatorski primat (različitim) društvenim kolektivitetima i strukturama, čija su obeležja, autonomna po svojoj prirodi, esencijalna za objašnjenje pojedinaca kao entiteta nižeg reda, čija individualna svojstva nisu od većeg značaja. Oba pristupa podložna su redukcionističkim tendencijama, bilo da su objašnjenja društveno-ekonomske stvarnosti individualistički ili kulturno naddeterminisana. Integrisanje institucija u promišljanje društveno-ekonomske stvarnosti, ima reperkusije i na pomenutu metodološku dihotomiju, s obzirom da u konceptualnom smislu poseduje potencijal premošćavanja ekstremno individualističkih ili kolektivističkih metodoloških pozicija. Svest o uticaju institucija na društveno-ekonomsku stvarnost produkovala je osobene metodološke orijentacije. Institucionalni individualizam institucije smatra egzogenim mehanizmom čije je objašnjenje u službi rasvetljavanja ponašanja pojedinca kao glavnog aktera društvene dinamike, te se u tom smislu može smatrati blažom varijantom metodološkog individualizma. Institucionalistička ekstenzija metodološkog holizma, metodološki institucionalizam, shvata individualno delanje kao produkt integrisanog institucionalnog okruženja, čija se dinamika odvija nezavisno od pojedinaca, po sopstvenim zakonomernostima. Neku vrstu balansa između pomenutih orijentacija nudi metodološki sistemizam, koji afirmiše dualnu prirodu aktera društvene dinamike – kao produkta jedinica nižeg reda, ali i entiteta sa autonomnim svojstvima. Kontekstualizacija odnosa između institucija i pojedinaca u skladu sa sistemskom perspektivom, može biti podoban način njihove primerenije teorijske valorizacije i prevazilaženja razlike između oponentnih metodoloških tradicija.

Primljeno:
08.09.2015.
Prihvaćeno:
23.03.2016.

Ključne reči: metodološke orijentacije, individue, institucije, sistem.

JEL klasifikacija: B31, B4, B52

Ovaj rad deo je projekta „Unapređenje konkurentnosti javnog i privatnog sektora umrežavanjem kompetencija u procesu evropskih integracija Srbije”, koji pod rednim brojem 179066 finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

1. Uvod

Diskusije o stanju savremene ekonomske teorije, vođene u kontekstu svetske ekonomske krize, sve se češće okreću metodološkim pitanjima. Svojom aktuelnošću, u tom smislu, naročitu pažnju zavređuje teza da je upravo neadekvatnost metodoloških pretpostavki ekonomskog mejnstrima jedan od razloga nedovoljnog eksplikativnog kapaciteta i praktično nezaživelih preporuka ekonomske teorije. S tim u vezi ima i predloga za sprovođenje „globalne metodološke čistke“ (Балацкий, 2012, str. 148), kako bi se stvorili preduslovi za ustanovljavanje novih metodoloških principa primerenih potrebama saznanja kompleksne ipso svoj prilici slojevite društveno-ekonomske stvarnosti.

Važno mesto u sagledavanju metodološke aktuelnosti ekonomske nauke svakako zauzima osnovna metodološka orijentacija mejnstrima – metodološki individualizam. S tim u vezi, biće reči o obeležjima koja bitno ograničavaju njegovu saznavnu i eksplikativnu moć.

Uprkos sklonosti većine ekonomskih teoretičara da gotovo instinktivno brane osnovna načela metodološkog individualizma, sve je prisutniji utisak da se dominantna interpretacija metodološkog individualizma polako *guši*, zbog insistiranja da istinski naučni mogu biti samo oni teorijski zaključci koji se mogu svesti na akcije, osobine i odluke pojedinaca. Svest o pomenutim metodološkim limitima dovela je i do diferencijacije *jačih* i *slabijih* verzija metodološkog individualizma. To je nužno bilo praćeno izvesnim uključivanjem holističkih elemenata i entiteta u ovu metodološku koncepciju. U zavisnosti od intenziteta uvažavanja *celine* i njenog uticaja na oblikovanje individualnog ponašanja, došlo je do afirmacije metodoloških koncepcija poznatih kao institucionalni individualizam, metodološki institucionalizam i metodološki sistemizam.

Cilj rada je da se sagleda značaj i relevantnost onih metodoloških orijentacija, koje odnos institucija i pojedinaca smatraju konceptualno značajnim. U tom smislu biće prezentovani *institucionalistički* orijentisani metodološki pristupi, i ispitan njihov odnos prema danas dominantnim metodološkim tradicijama: metodološkom individualizmu (ortodoksija) i metodološkom holizmu (zastupljenom kod pojedinih heterodoskkih pravaca ekonomske misli).

2. Metodološki individualizam kao konceptualno jezgro ekonomskog mejnstrima

Kao i u većini nauka, najveći broj ekonomskih teoretičara *radi svoj posao* uz malo eksplicitnog razmišljanja o metodološkim osnovama njihovih istraživanja. Međutim, jedno od polazišta koje ekonomisti, uprkos njihovom nevoljnom

izjašnjavanju o osnovama sticanja ekonomskih saznanja, gotovo po pravilu podržavaju, jeste metodološki individualizam (Hodgson, 2007, str. 211).

Metodološki individualizam je neka vrsta istraživačkog okvira koji okuplja i objedinjava predstavnike neoklasike, naglašavajući da svi koncepti koji se koriste u naučnoj analizi moraju biti objašnjeni polazeći od pojedinaca. Takav stav ekonomske teorije može se, između ostalog, opravdati njegovom intuitivnom privlačnošću: naime, nesporno je da su društvene pojave rezultat akcija pojedinaca, što je potpuno saglasno saontološko-individualističkim tumačenjem, po kojem kolektivni fenomeni u saznavnom smislunisu ništa drugo do posledica hipotetičke apstrakcije izvedene iz odluka realnih pojedinaca (Blaug, 1992, str. 45). Trivijalna je istina da društvenih pojava, odnosa i procesa ne bi ni bilo da nema pojedinaca. Pojedinci su gradivni elementi društva i sve društvene pojave proističu iz njihovih aktivnosti, direktno ili indirektno (Golubović, 2011, str. 117).

U osnovi metodološkog individualizma nalazi setežnja da se o svojstvima sistema prosuđuje na osnovu svojstava njegovih sastavnih elemenata. Kada je u pitanju društvo, taj element je svakako pojedinac, koji, kao biće sa određenim potrebama, započinje ekonomsku aktivnost kako bi prevladao tenziju izazvanu nezadovoljenim potrebama i time maksimizovao svoju korisnost. Takav postupak jeste čin uslovljen ličnom motivacijom, ali pojedinci naspram prirode ne mogu delati samostalno i izolovano, što implicira da individue nužno stupaju u odnose sa drugim ljudima. Na taj način se kolektivna akcija javlja kao konsekvencija aktivnosti individua koje čine grupu, te je logično da funkcionisanje grupa pa i celog društva bude refleksija individualnog delovanja. To zapravo znači da su sve akcije preduzete od strane pojedinaca, i da društveni kolektiviteti ne postoje izvan akcija preduzetih od strane njegovih članova. (Mises [1949] 1996, str. 42)

Dominantna savremena interpretacija metodološkog individualizma može se ilustrovati stavovima istaknutih socijalnih teoretičara. Jedan od njih je Harold Kinkejd, koji je više od jedne decenije posvetio razvijanju koncepcije metodološkog individualizma. Suštinski sadržaj metodološkog individualizma on vidi u tome da se teorije koje se odnose na društvene entitete, društvena svojstva, itd., u principu mogu redukovati na čisto individualističke teorije, te da se svaki društveni događaj može u potpunosti objasniti u čisto individualističkom smislu (Kincaid, 1990, str. 141). Pritom, metodološki individualizam ne poriče postojanje složenih društvenih fenomena, kao što su institucije, odnosno pravila ponašanja koja važe za veliki broj pojedinaca. Ovakvi fenomeni jesu društvena stvarnost, ali njihovo objašnjenje treba zasnovati na individualnim svojstvima elemenata koji ih čine.

Upravo ova tvrdnja, međutim, može se okvalifikovati kao redukcionistička, i to pre svega zbog toga što se pretpostavlja da su sva društveno relevantna

svojstva pojedinaca i njihovog delovanja autonomna: ona ne uključuju niti druge pojedince niti socijalne entitete kao što su grupe ili institucije (Kincaid, 1998, str. 295). To je, između ostalog, razlog što Watkins (1953, str. 188) upoređuje metodološki individualizam sa metodama prirodnih i fizičkih nauka. Na istoj liniji razmišljanja je i Zwirn (2007, str. 49) kada tvrdi daje metodološki individualizam u društvenim naukama metoda analogna metodama koje koriste fizičari, u tradiciji Galileja i Njutna: to je metod razlaganja složenih situacija na njihove *atomske* konstituente i najjednostavnije principe, i metod deduktivne rekonstrukcije celokupne situacije iz njih.

Nedoumice i nejasnoće u vezi sa njegovom konceptualizacijom i primenom uzrok su čestih rasprava i sporenja, čak i među samim pristalicama metodološkog individualizma. Takvo stanje stvari delom je rezultat činjenice da se radi o meta-teorijskom pitanju većim delom nepogodnom za empirijsko testiranje, koje bi možda dalo nedvosmislene odgovore. Zato ne treba da iznenađuje što i među predstavnicima neoklasične i neoaustrijske škole, kao glavnim protagonistima i popularizatorima metodološkog individualizma, postoje određene razlike kada se radi o konkretnim tumačenjima osnovnog metodološkog principa mejnstrim ekonomije (Petrović, 2008, str. 190-192).

3. Metodološki holizam

Ekonomisti koji su nezadovoljni epistemološkim i eksplikativnim mogućnostima metodološkog individualizma, obično podržavaju holistički pristup. Za razliku od individualističkog stanovišta, koje sugeriše da se o karakteristikama sistema može prosuđivati na osnovu karakteristika elemenata koji mu pripadaju, metodološki holizam predstavlja gledište prema kojem se osobine elemenata sistema mogu objasniti osobinama samog sistema. Drugim rečima, karakteristike sistema određuju osobine njegovih sastavnih elemenata (Kitanović i Petrović, 2010).

Holizam u terminološkom smislu potiče od južnoafričkog državnika Jana Smatsa, preciznije, od grčke reči *όλες*, što znači celina. On je ovaj termin upotrebio u cilju prepoznavanja i kategorisanja nove vrste teorija sa dominantnim prisustvom evolutivnih i dinamičkih obeležja, što je slučaj, na primer, sa Darvinovom teorijom evolucije, Bekerelovom teorijom radioaktivnosti i Ajnštajnovom teorijom relativiteta. Ovaj, postdarvinistički tok naučne misli, koji je Smats opisao kao holistički, tretira fizički svet kao dinamičku celinu, nasuprot atomističkim teorijama, koje su stajale na stanovištu statičkog i determinističkog poimanja sveta. Za razliku od Njutnove i ostalih „preddarvinističkih“ naučnih teorija, celina je, prema pomenutom shvatanju, značajnija od skupa svojih delova, pri čemu su ti delovi toliko međusobno povezani da je i samo njihovo postojanje uslovljeno postojanjem uzajamnih veza i odnosa (Wilber and Harrison, 1978, str. 73).

Holizam kao metodološki pravac iznosi tvrdnju da su osnovni socijalni fenomeni nadindividualne društvene kategorije i da se njihovo objašnjenje ne može vršiti na osnovu upotrebe individualistički orijentisanih koncepcija. Holisti ističu da u cilju boljeg poznavanja i razumevanja odgovarajućeg sistema, njega ne treba raščlanjavati, tj. rastavljati na sastavne delove. Neophodno je uraditi upravo suprotno – treba ga posmatrati agregatno, čime će se bolje spoznati njegove odlike, priroda i svrha. Time se u gnoseološkom smislu holizam suprotstavlja redukcionizmu, pri čemu u ekonomskoj teoriji (shodno holističkoj interpretaciji) redukcionizam svoj oblik izražavanja prevashodno nalazi u principu metodološkog individualizma (Кирдина, 2013, str. 75). Prema istom tumačenju, holizam je oblik antiredukcionizma koji implicira da osobine datog sistema ne mogu biti objašnjene isključivo osobinama njihovih sastavnih delova.

Budući da se dinamička celovitost i integritet ekonomskog sistema obezbeđuju putem funkcionisanja njegovih institucionalnih aranžmana, nije slučajno što su neke od interpretacija holističkog principa zabeležene kod predstavnika institucionalne ekonomske teorije. Uostalom, čitav razvoj institucionalnog pravca u ekonomskoj teoriji praćen je debatom između predstavnika metodološkog individualizma i metodološkog holizma – predmet spora je pitanje koji od pomenutih metodoloških obrazaca je relevantniji za analizu institucionalnih i organizacionih promena (videti: Langlois, 1989, Hodgson, 1988). Tako, među predstavnicima novog institucionalizma dominiraju oni koji se više oslanjaju na princip metodološkog individualizma, dok je metodološki holizam *tvrdog jezgra* za većinu predstavnika tradicionalnog institucionalizma (Toboso, 2001, str. 767).

Razlog za oštru metodološku distinkciju *starog* i *novog* institucionalizma svakako treba potražiti u činjenici da se novi institucionalizam tokom 70-ih godina dvadesetog veka razvijao u samom jezgru neoklasične teorije, a ne na temeljima tradicionalnog institucionalizma s kraja XIX i početka XX veka. Zato se nova institucionalna ekonomija u značajnoj meri oslanja na aparaturu neoklasične analize (Stefanović, 2009, str. 35), bez pretenzije na značajniju reviziju ortodoksne ekonomske nauke (Blaug, 1985, str. 710), što je, između ostalog, Vilijamsonu poslužilo da zaključi kako je institucionalna ekonomija zapravo inkorporirana u ekonomsku ortodoksiju (Williamson, 2000, str. 596).

Osim suprotstavljanja na relaciji metodološki individualizam – metodološki holizam, treba istaći da i u domenu interpretacije samog holizma postoje određena neslaganja koja su, između ostalog, posledica različitih filozofskih korena reafirmacije holizma (Demeulenaere, 2000, str. 7), kao i neusaglašenih stavova o vrednovanju *snage* specifične socijalne realnosti (Wilber and Harisson, 1978, str. 80). Tako, ima shvatanja da ona samo značajno utiče na pojedince, ali i tumačenja prema kojima obeležja društvenog poretka u potpunosti determinišu ponašanje individua (Rutherford, 1994, str. 29). Primera radi, prema jednoj od verzija metodološkog holizma, koju Elster (1985) naziva

metodološkim kolektivizmom, odnosi među pojedincima su od sekundarnog značaja za objašnjenje društvenih fenomena, pošto su oni generisani funkcionisanjem celine i, sami po sebi, ne objašnjavaju baš ništa. Iz tih razloga prisutne su ocene da su pobornici holističkog pristupa ništa drugo do eksponenti nerealne *nadsocijalizacije* ljudskog ponašanja, kulturnog determinizma (Granovetter, 1985).

4. Institucionalni individualizam

Otpor prema izvornom tumačenju metodološkog individualizma pojavljuje se kod raznih autora, među kojima posebno treba istaći Kontopulosa (1993), Blauga (1999), Nocika (1977) i Hodžsona (2007). Tako, na primer, Kontopulos (1993, str. 79) smatra da strategija metodološkog individualizma neminovno obuhvata pominjanje društvenih odnosa, te da društvene pojave ne mogu biti realno eliminisane i gurnute pod *tepih*. Osvrćući se na izazito zastupljeno mišljenje o tome da makroekonomske teorije moraju isključivo počivati na mikro-osnovama, Blaug u prikazu Kinkejdove knjige (Blaug, 1999, str. 249) konstatuje da je jedno od obeležja tako koncipiranih teorija to da se u njima nesvesno dopuštaju holistička tumačenja i objašnjenja. Time se, prema njegovoj oceni, zapravo dovodi u pitanje objektivna ocena metodološkog individualizma. Za Nocika (1977) je podržavanje, odnosno negiranje metodološkog individualizma prevashodno pitanje održivosti apriorističke teorije o ljudskom delovanju (Block, 1980, str. 397). Mogućnost svođenja društvenih nauka na teorije o pojedinačnom ljudskom delovanju pomenuti autordovodi u vezu sa dilemom: da li je moguće svođenje teorije o interakciji, recimo, dve osobe na teoriju o individualnom ljudskom delovanju. U tom smislu podseća da ekonomisti u razumevanju ovog problema rado koriste primer Robinsona Krusoa. Naime, Kruso je u nastojanju da zadovolji svoje potrebe individualno donosio odluke kako da rasporedi vreme i zalihe, šta da potroši ranije a šta kasnije. Radi se, dakle, o teoriji o individualnom odlučivanju u uslovima rizika i neizvesnosti. Imajući to u vidu, postavlja se pitanje: da li interakcija dve ili više osoba samo specifikuje prethodnu krusoovsku teoriju i primenjuje je u posebnim okolnostima, ili uvodi nešto novo, nesvodljivo na pojedince.

Napred navedene probleme u vezi sa objašnjenjem društvenih fenomena Hodgson (2007, str. 220) dovodi u vezu sa očiglednom konfuzijom koja vlada prilikom izvornog tumačenja metodološkog individualizma u smislu:

- društvene fenomene trebalo bi objašnjavati polazeći od pojedinaca i njihovog delovanja, ili
- društvene fenomene trebalo bi objašnjavati polazeći od pojedinaca i njihovih međusobnih odnosa.

Prva od ovih verzija, prema Hodžsonovom (2007) tumačenju, nikada nije ostvarena u praksi. Naime, prema individualističkom pristupu, zasnovanom na shvatanju pojedinaca kao izolovanih jedinki, celina ne može da poseduje karakteristike ili kvalitet ukoliko sastavni delovi nemaju tu osobinu ili kvalitet. Osobine sistema jednostavno odražavaju osobine sastavnih delova, te su time novonastale osobine isključene. Međutim, individualizam je upravo kritikovan zbog neuzimanja u obzir odnosa između aktera i njihovog uticaja na pojavu odgovarajućih svojstava na makro ili sistemskom nivou, koja nisu prisutna na nivou pojedinaca. Nesporna je činjenica da je pojedinac ipak društveno biće, koje je po pravilu umešano u odnose sa drugima, pri čemu je rezultat takvog delovanja neki novi kvalitet. Otuda je ideja o potpuno izolovanom pojedincu, oslobođenog društvenih odnosa, faktički neodrživa (Davis, 2003).

Kod druge verzije, pak, postavlja se pitanje opravdanosti korišćenja termina *metodološki individualizam* budući da se priznaje postojanje odnosa između pojedinaca. Time se u analizu uključuju holistički elementi, što na teorijskom planu otvara prostor za afirmaciju koncepata poput institucionalnog i strukturalnog individualizma.

Na osnovu navedenog, može se konstatovati da u osnovi kritika koje se upućuju metodološkom individualizmu stoji da se radi o apsolutizovanju, ili barem pre naglašavanju individualnog. Iz toga proizilazi da je metodološko-individualistička orijentacija redukcionistička u meri u kojoj insistira da su istinite teorije društvenih nauka svodljive na teorije o pojedinačnom ljudskom delovanju. Sa kritikom metodološkim individualizma može se dovesti u vezu i kritika ekonomske ortodoksije s obzirom da redukcionistički projekat ekonomskog mejnstrima svoje korene ima upravo u osloncu na metodološki individualizam (Davis, 2003, str. 35). Stroga interpretacija metodološkog individualizma mogla bi da ima potencijalno nepovoljne reperkusije po ekonomsku nauku, budući da bi napuštanje svih makroekonomskih predloga koji se ne mogu svesti na mikroekonomske *osnove* u stvari značilo opraštanje od makroekonomske teorije kao takve (Blaug, 1992, str. 46). To bi takođe dodatno podstaklo već uveliko zastupljeni trend - poznat kao *ekonomski imperijalizam* - primene mikroekonomskih principa za objašnjenje pojava koje u principu ne potpadaju pod predmetni domen ekonomske nauke (Petrović, Stefanović, 2013).

Institucionalni individualizam predstavlja verziju metodološkog individualizma koju je razradio Agasi (1960, str. 247). Inspiraciju svog određenja prema individualizmu on je pronašao u Poperovom iniciranju *konflikta* između psihologizma i institucionalizma. Naime, danas preovladava shvatanje da je Karl Poper jedan od najdoslednijih pobornika metodološkog individualizma, pre svega zbog njegovog insistiranja na tome da se radi o postulatu, *nepobitnoj* ili *nultoj* doktrini od koje se mora poći kako bi se objasnili društveni fenomeni (Popper, [1957] 1961, str. 136).

Iako veruje da je društvo sačinjeno od individua i da u objašnjenju društvenih fenomena treba poći od pojedinaca, Popper ipak smatra da ovakvu metodološku poziciju treba razlikovati od psihologizma. Za psihologizam tvrdi da je ispravna orijentacija u meri u kojoj oponira metodološkom kolektivizmu, insistirajući na tome da svi društveni fenomeni, a posebno funkcionisanje svih društvenih institucija, moraju biti shvaćeni kao nešto što proizilazi iz odluka, akcija i ponašanja pojedinaca. Međutim, pod znakom pitanja je verovanje pobornika psihologizma u to da se izbor metoda individualističkog pristupa zapravo svodi na primenu psiholoških metoda. To je razlog što umesto psihologizma, Popper predlaže metodologiju zasnovanu na situacionoj logici i institucionalnom okruženju (Udehn, 2002, str. 488). Na taj način institucionalizam postaje alternativa psihologizmu, što implicira da akcije individua ne mogu biti objašnjene bez uvažavanja uticaja društvenih institucija (Popper, [1945] 1960, str. 90).

Za razliku od izvorne verzije metodološkog individualizma, institucionalni individualizam eksplicitno uključuje društvene institucije u tumačenje individualnog ponašanja. Među najznačajnije protagoniste institucionalnog individualizma, koji se može shvatiti i kao neka vrsta suprotstavljanja psihološkom individualizmu, treba ubrojiti Agasija (1960, 1975), Džarvija (1972) i Bolanda (1982). Agasi ovaj koncept smatra novom verzijom metodološkog individualizma, iako kasnije ovaj izraz ne upotrebljava (Agassi, 1975, prema: Udehn, 2002, p. 489). Shodno njegovom shvatanju, ponašanje individua opredeljeno je ne samo njihovim ciljevima, već i institutima u okviru kojih oni deluju (Agassi, 1960, p. 247, prema: Udehn, 2002). Džarvi razrađuje institucionalni individualizam Agasija, afirmisanjem teze da su društvene institucije konkretne i realne koliko i samo fizičko okruženje (Jarvie, 1972, prema: Udehn, 2002, str. 489).

Iako se na institucionalni individualizam, shodno shvatanjima pomenutih autora, gledalo kao na verziju metodološkog individualizma, među njima ipak postoje značajne razlike. Tako se, prema metodološkom individualizmu, društvene institucije objašnjavaju kao rezultat ponašanja ljudi. Pojavljuju se samo u eksplanandumu ili rezultatu objašnjenja, a nikada u eksplanansu ili postavci. Za razliku od toga, institucije iz ugla institucionalnog individualizma imaju svojstvo egzogene varijable, i to u rangu psiholoških i ostalih prirodnih ograničenja (Boland, 1982, Ch. 2). To znači da one postaju ključni činilac od koga se polazi prilikom objašnjavanja ljudskog ponašanja, i da se shodno tome pojavljuju u eksplanansu ili postavci objašnjenja.

Eksplikativna moć institucionalnog individualizma počiva na prilično raširenom uverenju o tome da se radi o obliku neredukcionističkog objašnjenja koje u okvir ekonomske analize uključuje institucionalni aspekt uzajamnog delovanja individua (Toboso, 2001, str. 766). Shodno tome, on se može dovesti u vezu sa shvatanjima tradicionalnog institucionalizma i zalaganja za primenu

holističkog pristupa, ali i sa novim institucionalistima koji ipak nisu uspeli da se otrgnu iz *zagrljaja* metodološkog individualizma. Otuda se postavlja pitanje: da li institucionalni individualizam može poslužiti kao adekvatna osnova konvergenije metodoloških orijentacija tradicionalnog i novog institucionalizma?

Glavna osobenost institucionalnog individualizma jeste u tome što se objašnjenje ljudskog ponašanja ne bazira isključivo na pretpostavci racionalnosti, već se ono posmatra u širokom kontekstu socijalno uslovljenog ponašanja opredeljenog normama i pravilima. Kako se norme, između ostalog, definišu kao okvir unutar koga pojedinci interpretiraju postojeću situaciju i spoznaju svoje odgovornosti (Fine, 2001, str. 140) to se, umesto homo oeconomicusa istraživačka pažnja institucionalnog individualizma preusmerava na homo institutiusa. U skladu s tim valja poći od tri osnovne pretpostavke, odnosno tri osnovna pravila institucionalnog individualizma (Toboso, 2001, str. 773):

1. Samo subjekti mogu imati ciljeve i promovisati svoje interese, što institucionalni individualizam odvaja od metodološkog holizma. Pomenuta pretpostavka označava da ne postoje nepersonalni sistemski faktori koji poseduju sopstvenu dinamiku mimo uticaja pojedinaca.
2. Formalne i neformalne institucije utiču na interakcije između ljudi, i kao takve mogu biti deo eksplanatornog kategorijalnog aparata. Važnost ove pretpostavke je u tome što se pomoću njeinstitucionalni individualizam distancira u odnosu na metodološki individualizam.
3. Institucionalne promene *na margini* uvek su rezultat nezavisnih ili kolektivnih delovanja nekih subjekata, koje se po pravilu ostvaruju unutar širih institucionalnih okvira.

Iz navedenog se može zaključiti da se pažnja istraživača unutar ove orijentacije pre svega fokusira na analizu međuljudskog delovanja na temelju uvažavanja standardne pretpostavke o punoj racionalnosti ekonomskih aktera, s tim da se u krugfaktora koji utiču na ekonomsko ponašanje uključuju i institucije. Otuda i prilično zastupljeno mišljenje o tome da se zapravo radi o *mekšoj* varijanti principa metodološkog individualizma, u skladu s kojom se i na mikro i na makroekonomske efekte prevashodno gleda kaona posledicu uzajamnog delovanja nezavisnih aktera u okvirima postojećih institucija (Полтерович, 2011, p. 107).

5. Metodološki institucionalizam

Neophodno je podsetiti da metodološki holizam, kao i individualistički pristup, ima svoj epistemološki i ontološki sadržaj (Petrović, 2012, str. 94). Ontološki sadržaj odnosi se na ono što postoji, to jest na prirodu stvari i događaja. Sa druge strane, on poprima metodološki kontekst kada se govori o načinu objašnjenja i

tumačenja izvesne pojave. U smislu normativnog okvira sopstvenog funkcionisanja svaki ekonomski sistem može se posmatrati i kao svojevrsni kompleks institucionalnih aranžmana - tržišnih i netržišnih (Hodgson, 1999), *formalnih* i *neformalnih* (North, 1990), asocijativnih, bihevioralnih, kognitivnih, regulativnih, konstitutivnih (Parto, 2005, str. 39). Logično je, s tim u vezi, da su institucionalne strukture našle svoje mesto kao predmet zanimanja holističkog pristupa. Otuda se, u svetlu pitanja koja setiču relevantnosti i adekvatnosti pojedinih metodoloških pojmova i koncepata, javlja teza o tome da je za označavanje metodološkog holizma u ekonomskim istraživanjima poželjno koristiti termin metodološki institucionalizam (Кирдина, 2013, str. 78).

Pod pojmom metodološki institucionalizam podrazumeva se pristup istraživanju svih društvenih, i u tom smislu i ekonomskih sistema (od mikro do makronivoa), koji polazi od interpretacije njih kao celine i agregatnog delovanja formalnih i neformalnih institucija, uz dominantno objašnjenje društvenih pojava primenom instrumentarija savremene institucionalne teorije (Фролов, 2008). Metodološki institucionalizam ne treba tumačiti isključivo u ontološkom smislu, posebno kada se imaju u vidu instituti kao predmet analize. Radi se zapravo o osobenom viđenju privredne stvarnosti, u kojoj instituti postaju osnovno istraživačko sredstvo posmatranja i spoznaje ekonomskih fenomena. Ključni problem metodološkog obuhvata institucija je konceptualno ustanovljavanje stabilnog institucionalnog sistema koji reguliše poslovanje ekonomskih aktera i povezanost njihovog delovanja sa pravilima ponašanja, kako onih na mikro tako i onih na makronivou.

U cilju razumevanja pomenutog aspekta institucija uputno je pozvati se na Nortovo shvatanje po kome su institucije *pravila igre* u društvu, ograničenja oblikovana od strane ljudi koja strukturiraju ljudske interakcije (North, 1990, str. 3-5). U skladu s tim individue ne mogu biti posmatrane kao unapred dati entiteti, odnosno *gotove činjenice*. Umesto toga, realnije je pretpostaviti da i tzv. inicijalno hipotetičko *prirodno stanje* već sadrži određena pravila, kulturne i socijalne norme (Hodgson, 1998, str. 177). Potrebno je na odgovarajući način odrediti ontološki status institucija i individua, posebno u smislu uvažavanja činjenice da se individue rađaju u društvu sa definisanom i uveliko etabliranom institucionalnom strukturom.

U smislu tumačenja odnosa institucije – individua, metodološki institucionalizam predstavlja svojevrsan pokušaj sinteze metodološkog kolektivismu kao makropristupa i metodološkog individualizma kao mikropristupa (Keizer, 2007, str. 20). Pri tome, sam *prelaz* od mikro ka makro nivou posmatranja ne treba dovoditi u vezu sa modelom prostog agregiranja individua u sklopu funkcionisanja određenih kolektiva i privrede u celini. Suštinsko obeležje principa metodološkog institucionalizma je mogućnost identifikovanja novog kvaliteta za čije proučavanje je zadužena makroekonomska

analiza, pri čemu to kvalitativno svojstvo nije prepoznatljivo i karakteristično za posmatrana individualna ponašanja.

U prilog navedenom govori argumentacija o tome da interakcija između pojedinaca rezultira pojavljivanjem određenih fenomena na nivou sistema (Coleman, 1990, str. 5; citirano prema: Bunge, 2000, str. 149), odnosno nastankom novih svojstava kao posledice uzajamnog delovanja određenih entiteta, pri čemu sami entiteti ta ista svojstva ne poseduju (Hodgson, 2007, str. 220). U vezi sa tim, Lawson (1997, str. 176) pojašnjava da je svaki novonastali entitet zapravo proistekao iz nekog nižeg nivoa, zbog čega je, između ostalog, uslovljen njegovim postojanjem i funkcionisanjem. To, međutim, ne znači, da se on može predvideti na osnovu osobina entiteta koje postoje na nižim nivoima.

Praktična realizacija metodološkog institucionalizma u ekonomskim istraživanjima povezana je sa pokušajima utvrđivanja pravila i zakonitosti ekonomskog ponašanja u skladu sa institucionalnom oformljenošću ekonomskog procesa (Polanyi, 1957, str. 248). Relevantnost takvog pristupa, po mišljenju Polanji, jeste u isticanju važnosti društvenog i istorijskog, što predstavlja svojevrsno distanciranje od uskog gledišta neoklasične ekonomske teorije. Njegova koncepcija društva počiva na interakciji pojedinaca i društvenih institucija. Naime, da bi se razumela određena aktivnost ona mora biti stavljena u društveni kontekst, a da bi se razumeo društveni kontekst moramo se okrenuti istoriji, tj. interakcijama između društvenih institucija i pojedinaca koje su taj društveni kontekst odredile.

Polanji (1957) se, dakle, umesto ograničenosti, izbora i deficita kao pojmova koje koristi ekonomski mejnstrim, usredsređuje na analizu socijalnih uslova od kojih zavisi stabilnost ekonomskog procesa, dajući primat funkcionisanju ekonomskih i neekonomskih instituta u koje je *ukorenjen* proces privređivanja. Tokom poslednjih decenija takva shvatanja su u društvenim naukama delom integrisana sa konceptom *ukorenjenosti* sa ciljem da se ukaže na to da su institucije i ponašanje pojedinaca determinisani društvenim odnosima. Pojedinci u stvarnosti ne deluju kao izolovani *atomi*, što bi trebalo da bude dovoljno ubedljiv razlog napuštanja fikcije o tome da se društvo sastoji od skupa nezavisnih pojedinaca koji do realizacije svojih ciljeva dolaze potpuno samostalno i nezavisno (Coleman, 1990, str. 300, prema: Bunge, 2000, str. 149). Umesto toga, pojedince treba prikazati u određenom kontekstu, sa pravilima ponašanja koja upravljaju njihovim delovanjem (Field, 1979). Oni su *utkani* u strukturu društvenih mreža, koje su stoga relevantne za objašnjenje ekonomskih rezultata. Koncept ukorenjenosti odnosi se na društvene, kulturne, političke i kognitivne okvire u kojima se donose ekonomske odluke. On ukazuje na neraskidivu vezu aktera i njegovog društvenog okruženja (Granovetter, 1985).

6. Metodološki sistemizam versus metodološki institucionalizam

Metodološki institucionalizam, kao principijelno holistička metodološka orijentacija, svakako unosi nove kvalitete u promišljanjedruštvene i ekonomske stvarnosti. Međutim, ni holistički pristup nije imun od nekritičkih interpretacija, koje ga mogu pretvoriti u tipično jednostranu analizu društvenih fenomena i sprovođenja naučnih istraživanja (Hodgson, et al., 1994, str. 64).

Ispostavlja se, dakle, da kod obarivalska metodološka pristupa postoji opasnost od skretanja u redukcionizam – kod metodološkog individualizma polaznje isključivo od pojedinaca prilikom objašnjavanja i analize društva (Watkins 1953, Arrow 1994), a kod metodološkog holizma uzimanje celine za polaznu osnovu. Individualistički pristup podložan je već pobrojanim nedostacima vezanim za analitičke defekte atomističke ontologije. S druge strane, holistička orijentacija, zbog fokusa na makrofenomenima, može izgubiti empirijsku zasnovanost i pretvoriti se u spekulaciju (Wilber & Harrison, 1978, str. 83).

Preciznost i tačnost, svojstveni individualističkom pristupu, obezbeđuju empirijsku ili logičku kontrolu, dok, sa druge strane, neodređenost i nagoveštajnost holizma, podstiču kreativnost, ali vode u opasnost spekulacije. Značajno je pitanje kao pomiriti pomenute metodološke kvalitete i povezati ih u sinergijsko dejstvo (isto, str. 84).

Nedostaci i slabosti individualizma i holizma kao metodoloških procedura podstakli su ideje o novom metodološkom pravcu koji bi mogao prevazići njihova potencijalno redukcionistička obeležja. Budući da je metodološki institucionalizam samo oblik izražavanja metodološkog holizma, on po mišljenju nekih autora ne zadovoljava kriterijume ispravne metodologije neophodne za dolaženje do valjanih naučnih saznanja. Tako se, recimo, Bandž (2000) zalaže se za primenu novog metodološkog pristupa – metodološkog sistemizma, poznatog i kao emergentistički sistemizam, kao srednjeg puta između metodološkog individualizma i metodološkog holizma, a superiornijeg u odnosu na oba ova pristupa. U svom delu „Sistemizam: alternativa individualizmu i holizmu“ (Bunge, 2000), pomenuti autor navodi da nijedan od dva metodološka pristupa nauci, konkretno društvenoj, nije adekvatan, a svaki od njih korišćen pojedinačno potpuno je nedovoljan. Metodološki individualizam, po njegovom mišljenju, pogrešan je jer potcenjuje ili čak previđa veze među ljudima, dok metodološki holizam greši pošto u potpunosti zanemaruje značaj individualne aktivnosti (isto, str. 156).

Prema Bandžu, svaki sistem predstavlja kompleksni fenomen čiji su elementi tako povezani da mu daju određena svojstva, koja oni sami ne poseduju, što je poznato i kao princip emergencije (Bunge, 1996, prema: Kapeller, 2016). Emergentna svojstva sistema su svojevrzni mehanizmi, neki od njih i jedinstveni za sistem, koji upravljaju njegovom dinamikom. Mehanizmi

nose recepture za izvođenje funkcija usmerenih ka specifičnim ciljevima. U principu, u svrhu obavljanja iste funkcije mogu poslužiti razni mehanizmi (Bunge, 1996, prema: Kapeller, 2016). Svaki sistem određen je rasporedom svojih elemenata, svojim okruženjem i načinom na koji su strukturisane relacije unutar i između njegovih komponenti. Način organizacije odnosa između komponenti sistema definiše i njegova emergenta svojstva, odnosno njegove mehanizme. Upravo je ova komponenta sistema u središtu interesovanja metodološkog sistemizma (Kapeller, 2016). Činjenica da su akteri odnosa unutar sistema i pojedinci i koherentne celine višeg nivoa, opravdava potrebu da se kroz proučavanje sistemskih relacija u jednakoj meri uzmu u obzir i individualni i kolektivni entiteti. Time se u neku ruku premošćavaju individualistički i holistički redukcionizam (Kapeller, 2016).

Nadalje, svaka komponenta sistema može i sama predstavljati sistem sa određenim ustrojstvom hijerarhijski nižih podistema i konstituenata. U tom smislu, društveno-ekonomska stvarnost se može posmatrati i kao svojevrsna hijerarhija sistema, pri čemu svaki od njih predstavlja entitet sa emergentnim svojstvima, ali istovremeno služi i kao konstituent jedinice višeg reda. Prema tome, posmatrano iz systemske perspektive, nauka zapravo proučava fenomene kao skupove sistema na različitim nivoima hijerarhije. Veze između njih se, u zavisnosti od konteksta, uspostavljaju se po principu *odozgo nadole* ili *odozdo nagore* (Kapeller, 2016). Relativni značaj i pozicija sa koje se svaki od sistema posmatra (npr. sistem ili podsystem, mikro- ili makroperspektiva,) kontekstualno su uslovljeni.

Metodološki sistemizam, dakle, daje prostora i organizaciji i strukturi tako što afirmiše pogled na pojave iz perspektive sistema – sve je sistem ili komponenta sistema, pri čemu svaki sistem ima vlastita svojstva (u nastajanju) koja nedostaju njegovim komponentama (Bunge, 2000, str. 147). Reč je zapravo o metodološkoj proceduri koja afirmiše dvostruki karakter elemenata sistema – svaki od njih ovladava nezavisnim svojstvima kao autonomna jedinica, ali i zavisnim svojstvima koja opredeljuju pripadajući elementi tog sistema kao celine (Kitanović & Petrović, 2010, str. 80). To znači i da sistem vrši uticaj na osobine njegovih sastavnih elemenata, ali ne u potpunosti. Sistem, isto tako, usvaja osobine sopstvenih komponenata, ali u procesu nastajanja poprima i osobine koje ove komponente ne poseduju. Na taj način zapravo je je dat odgovor na pitanje šta je primarno u objašnjenju – mikro ili makrofenomeni – isticanjem njihovog podjednakog značaja. U kontekstu ekonomske teorije to znači da su i mikro i makroekonomske pojave i zakonitosti jednako važne i da ih je neophodno analizirati kao relativno nezavisne ali i uzeti u obzir njihovu sinergiju.

U zavisnosti od osnovnih metodoloških polazišta moguće je ustanoviti i odgovarajuću tipologiju ekonomskih politika. Metodološki individualizam po pravilu se povezuje sa individualistički orijentisanom politikom koja ne prepoznaje društvene vrednosti, dok se metodološki holizam dovodi u vezu sa centralističkom

politikom koja je lišena poštovanja prema pojedincu. Nasuprot tome, metodološki sistemizam ostavlja prostora kako za agenta, tako i za strukturu, poštujući i individualne i društvene vrednosti podjednako (Bunge, 2000, str. 153).

Ovakav pristup pokazuje značajnu komplementarnost sa tokom institucionalne ekonomije, poznatim kao veblenovski institucionalizam. Sličnost se najpre ispoljava u generalnoj orijentaciji da se stvarnost posmatra kao hijerarhijsko ustrojstvo, gde su entiteti u hijerarhiji produkt jedinica *nižeg reda* ali su istovremeno i input, komponenta za izgradnju hijerarhijski viših *slojeva*. Takav pristup Veblenovih sledbenika produkt je njihovog oslonca na *organisticističku ontologiju*, usmerenu ka prevazilaženju *kartezijanske dihotomije* fizičkog i mentalnog sveta, predstavom u kome su oni spojeni u jedinstveno ustrojstvo, koga karakteriše nastanak nezavisnih entiteta iz nižih hijerarhijskih struktura. Nasuprot karterzijanskom atomizmu, organisticistička ontologija u interpretaciji Veblenovih sledbenika univerzum smatra stratifikovanim ustrojem, pri čemu svaki nivo predstavlja svojevrsni organizam povezan sa okruženjem, čije se funkcionalne karakteristike ne mogu izvesti iz njegovih sastavnih elemenata. (Hodgson, 1995, str. 482). Takođe, metodološki sistemizam i veblenovski (a u jednakoj meri i novi) institucionalizam, dele zanimanje za načine na koji su uređeni odnosi unutar i između sistema. Strukturisanje društvenih relacija predmet je institucionalnih aranžmana. Kao svojevrsna nevidljiva, ali čvrsto etablirana mreža obrazaca ponašanja na različitim nivoima hijerarhije i društvene organizacije, institucije služe kao podrška opstanku sistema. One definišu sklonost pojedinaca za određene vrste ponašanja, oblikuju njegovu motivaciju, uređuju svojinske odnose, kolektivne preferencije prema određenim oblicima društvene organizacije i sl. Njihovo delovanje prožima i održava koherentnom hijerarhiju društveno-ekonomskih sistema.

Iz navedenog proizilazi da institucionalne strukture predstavljaju i najpribližniji konceptulni izraz onoga što metodološki sistemizam smatra *mehanizmima*. U društveno-ekonomskim sistemima, institucionalni aranžmani, osobeni za svaku naciju, nose recepture za obavljanje funkcija, pri čemu jedan isti cilj može biti postignut alternativnim mehanizmima, odnosno sklopovima institucionalnih rešenja. Možda se prikladna ilustracija za ovakav zaključak može pronaći u komparativnoj političkoj ekonomiji, gde se nacionalne privrede razvrstavaju u modele kapitalizma, u zavisnosti od toga kako njihove kulturno-istorijski etablirane institucije vrše ekonomsku koordinaciju, kao univerzalnu funkciju svakog društvenog sistema (Gilpin, 2001). Slično ovome, Rodrik (2005) smatra da su u razvojnoj ekonomiji ciljevi sasvim jasni i nedvosmisleno određeni: zaštićena svojinska prava, vladavina prava, tržišna motivacija aktera, održive javne finansije, stabilna valuta. Put za njihovo postizanje, međutim, nije univerzalan. Brojni i međusobno različiti sklopovi institucionalnih aranžmana mogu biti uposleni u svrhu njihovog ostvarenja. Svest o važnosti institucionalnih struktura ima, dakle, implikacije i na modelovanje ekonomskih

reformi, koje moraju imati mnogo takta prema postojećim, često snažno etabliranim obrascima interakcije aktera sistema, kako bi se izbegli nagli prekidi u koordinaciji i njima izazvani destruktivni društveno-ekonomski tokovi.

7. Zaključak

Principi metodološkog individualizma predstavljaju deo kategorijalnog jezgra ekonomskog mejnstrima, gradeći opštu metodološku poziciju neoklasične ekonomije. Kao takav, pomenuti pristup sačuvao je svoje primarno značenje u okviru ortodoksne ekonomije, obezbeđujući postepeno *proširenje* saznanje granice teorija u okviru mejnstrima, kao i mogućnost permanentnih sinteza sa novim saznanjima iz ekonomsko-teorijskih pravaca koji su se razvijali tokom dvadesetog veka.

Bez obzira na to što je metodološki individualizam omogućio stvaranje prilično sugestivnih i logički ubedljivih koncepcija o društveno-ekonomskim fenomenima, ne može se ignorisati sve zastupljenija sumnja u njegovu eksplikativnu i prediktivnu moć. Verovanje da je društvo sačinjeno od pojedinaca i ničeg drugog, ne podrazumeva to da sve društvene i ekonomske pojave moraju biti objašnjene isključivo sa aspekta pojedinaca i njihovog delovanja.

U okolnostima kada je metodološki individualizam praćen nizom analitičkih poteškoća, zbog čega se, između ostalog, dovodi u pitanje njegova podobnost za proučavanje savremenih ekonomskih fenomena, ne iznenađuje obnova aktuelnosti alternativnih metodoloških polazišta. U osnovi novih metodoloških pozicija je postavka o tome da svako objašnjenje, koje izvorno počiva na metodološkom individualizmu, u stvari nesvesno dopušta uključivanje izvesnih holističkih koncepata i sistemskih elemenata. U kojoj je meri to zastupljeno, zavisi od intenziteta distanciranja u odnosu na metodološki individualizam i spoznaje potrebe za *agregatnim* sagledavanjem predmeta istraživanja. S tim u vezi mogu biti identifikovane *slabije* i *jače* varijante metodološkog individualizma, odnosno holizma. Tako se, npr. ključna obeležja metodološkog individualizma najmanje narušavaju u slučaju institucionalnog individualizma, budući da se na pomenuti pristup pretežno gleda kao na blažu formu metodološkog individualizma.

Metodološki institucionalizam može se razumeti kao način realizacije metodološkog holizma u postupku proučavanja funkcionisanja privrede i društva. Bez obzira na zastupljenost argumentacije o opravdanosti pozicije metodološkog holizma, pre svega u kontekstu stvaranja uslova za pouzdano tumačenje realnosti i razumevanja procesa nastanka društvenih i ekonomskih pojava, ne smeju se zanemariti upozorenja da nekritička primena ovog metodološkog pristupa u konačnom predstavlja samo još jednu formu redukcionizma u ekonomskim istraživanjima.

Da bi se izbegla takva mogućnost, prihvatanje metodološkog institucionalizma ne sme da se odvija na način koji promoviše metodološki ekstremizam oličen, između ostalog, u metodološkom kolektivizmu i kulturnom determinizmu. Umesto toga, primerenije je metodološki institucionalizam posmatrati u kontekstu stvaranja konceptualnih pretpostavki za unapređenje ekonomske analize, bez pokretanja pitanja beskonačne regresije vezane za to kome treba dodeliti primat sveukupnog objašnjenja – institucijama ili individuama.

Blago pomeranje holističkih metodoloških pozicija u pravcu balansiranja stava o tome da su i institucije i individue jednako relevantni entiteti celokupnog društvenog sistema, definitivno može ublažiti redukcionistička obeležja oprečnih metodoloških polazišta i bitno umanjiti sklonost ka jednostranom poimanju odnosa pojedinac – društvo. U tom cilju vredí se osvrnuti i na uputstva metodološkog sistemizma i sličnih istraživačkih obrazaca koji, u svetlu antiredukcionističkog objašnjenja društveno-ekonomske stvarnosti, doprinose njenom potpunijem i pravilnijem razumevanju.

Literatura

- Agassi, J.(1960). Methodological individualism. *British Journal of Sociology*, 11(3), 244-70.
- Agassi, J. (1975). Institutional individualism. *British Journal of Sociology*, 26(2), 144-156.
- Arrow, K. (1994). Methodological Individualism and Social Knowledge., *American Economic Review*, 84(2), 1-9.
- Blaug, M. (1985). *Economic Theory in Retrospect*, (4th ed). Cambridge: Cambridge University Press.
- Blaug, M. (1992). *The Methodology of Economics or How Economists Explain*, (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Blaug, M. (1999). *Individualism and the Unity of Science. Essays on Reduction, Explanation and the Special Science*, By Harold Kincaid, 1997.(pp. 249-251). , Oxford: Rowman & Littlefield Publisher
- Block, W. (1980). On Robert Nozick's 'On Austrian Methodology'. *Inquiry*, 23(4), 397-444.
- Boland, L. (1982). *The Foundations of Economic Method*, London: Allen&Unwin.
- Bunge, M. (1996). *Finding Philosophy in Social Science*. Yale University Press.
- Bunge, M. (2000). Systemism: the alternative to individualism and holism. *The Journal of Socio-Economics*, 29(2), 147- 157.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Davis, J. (2003). *The Theory of the Individual in Economics: Identity and Value*. London and New York: Routledge.
- Demeulenaere, P. (2000) Individualism and Holism: New Controversies in the Philosophy of Social Science. *Mind & Society*, 2(1), 3-16.
- Elster, J. (1985). *Making Sense of Marx*, Cambridge. UK: Cambridge University Press.

- Field, A. J. (1979). On the explanation of rules using rational choice models. *Journal of Economic Issues*, 13(1), 49-72.
- Fine G. (2001). Enacting Norms: Mushrooming and the Culture of Expectations and Explanations. In: Hechter, M. & Opp, K. (eds.), *Social Norms*, Russell Sage Foundation.
- Gilpin, R (2001). *Global Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Golubović, N. (2011). *Društvena ekonomika – Ekonomska aktivnost u društvenom okruženju*. Niš: Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu.
- Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481-510.
- Hodgson, G. (1988). *Economics and Institutions: A Manifesto for Modern Institutional Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hodgson, G (1995). The Evolution of Evolutionary Economics. *Scottish Journal of Political Economy*, 42(6):469-488. doi: 10.1111/j.1467-9485.1995.tb01172.x
- Hodgson, G. (1998). Approach of Institutional Economics. *Journal of Economic Literature*, 36(1), 166-192.
- Hodgson, G. (1999) *Economics and Utopia: Why the Learning of Economy is not the End of History*. New York: Routledge
- Hodgson, G. (2007). Meanings of Methodological Individualism. *Journal of Economic Methodology*, 14(2), 211-226.
- Hodgson, G., W. Samuels, J. & Tool M. R (Eds.) (1994) *The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics*, L-Z. Aldershot: Edward Elgar.
- Jarvie, I. C. (1972). *Concepts and Society*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Kapeller, J. (2016). Beyond Foundations: Systemism in Economic Thinking, In: Jo, T-H. & Todorova, Z. (Eds.) *Advancing the Frontiers in Heterodox Economics: Essays in Honor of Frederic S. Lee*, (pp. 115-134). London and New York: Routledge.
- Keizer, P. (2007). *The Concept of Institution in Economics and Sociology, a Methodological Exposition*. Discussion Paper Series nr: 07-25, Tjalling C. Koopmans Research Institute, Utrecht School of Economics, Utrecht University.
- Kincaid, H. (1990). Eliminativism and Methodological Individualism. *Philosophy of Science*, 57(1), 141-148.
- Kincaid, H. (1998). Methodological Individualism/Atomism. in Davis, J., Hands, D. W. & Mäki, U. (eds.), *Handbook of Economic Methodology*, Cheltenham, U. K.: Edward Elgar, pp. 294-300.
- Kitanović, D. & Petrović, D. (2010) *Ogledi o metodološkim problemima savremene ekonomske nauke*. Niš: Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu.
- Kontopoulos, K. M. (1993). *The Logics of Social Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Langlois, R. (1989). The New Institutional Economics: an Introductory Essay. in Langlois, R. (Ed.). *Economics as a Process: Essays in the New Institutional Economics*, (pp. 1-25.) New York: Cambridge University Press.
- Lawson, A. (1997). *Economics and Reality*, London: Routledge.
- Mises von, L. (1949)1996. *Human Action: A Treatise on Economics*, (4th revised ed.). San Francisco: Fox and Wilkes.

- North, D. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nozick, R. (1977). On Austrian Methodology. *Synthese*, 36(3), 353-392.
- Parto, S. (2005). Economic Activity and Institutions: Taking Stock. *Journal of Economic Issues*. 39(1), 21-52.
- Petrović, D. (2008). Methodological individualism - criticizing and superseding possibilities. *Facta Universitatis: Series economics and organization*, 5(3), 185-194.
- Petrović, D. (2012). Epistemološke i ontološke pretpostavke metodološkog individualizma. *Ekonomске ideje i praksa*, 7: 91-100.
- Petrović, D. & Stefanović, Z. (2013). Economic Science in the Light of the Economical Theoretical Imperialism Development, In: Marinković, S. & Rochhia, S. (Eds.), *Rethinking Europe after the Economic Crisis, Lessons for the European Core and Periphery*, (pp. 247-265). Niš: Faculty of Economics, University of Niš,
- Polanyi, K. (1957). The Economy as Instituted Process. in Polanyi, K. et.al.(eds.), *Trade and Market in the Early Empires*. (pp. 243-270). New York: Free Press
- Popper, R. K. (1945)1960. *The Open Society and Its Enemies, Volume 1: The Spel of Plato, Vols. 2., Hegel and Marx*, London: Routledge Kegan& Paul.
- Popper, R. K. (1957)1961. *Poverty of Historicism*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Rodrik, D. (2005). Growth Strategies, in: Aghion, P, & Durlauf, S (eds.) *Handbook of Economic Growth Vol. 1A*, North Holland.
- Rutherford, M. (1994). *Institutions in Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stefanović, Z. (2009). *Institucionalistički pravac ekonomske misli*, Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Toboso, F. (2001). Institutional Individualism and Institutional Change: The Search for a Middle Way Mode of Explanation. *Cambridge Journal of Economics*, 25(6): 765-783. doi: 10.1093/cje/25.6.765
- Udehn, L. (2002). The Changing Face of Methodological Individualism. *Annual Review of Sociology*, 28, 479-507. doi: 10.1146/annurev.soc.28.110601.140938
- Watkins, J. (1953). The Principe of Methodological Individualism. *British Journal for the Philosophy of Science*,3(10): 186-89.
- Wilber, C. K. & R. S. Harrison (1978). The Methodological Basis of Institutional Economics: Pattern Model, Storytelling, and Holism. *Journal of Economic Issues*, 12(1): 61-89.
- Williamson, O. (2000). The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), 595-613.
- Zwirn, G. (2007). Methodological Individualism or Methodological Atomism: The Case of Friedrich Hayek. *History of Political Economy*, 39(1), 48-80. doi:10.1215/00182702-2006-005
- Балацкий, Е. В. (2012). За пределами экономического империализма: Пределение сложности. *Общественные науки и современность*, 4, 138-149.
- Кирдина, С. (2013). Методологический индивидуализм и методологический институционализм. *Вопросы экономики*, 10, 66-88.
- Полтерович В. М. (2011). Становление общего социального анализа/ *Общественные науки и современность*, 2, 101-111.

Фролов Д. П. (2008). Методолгический институционализм: новый взгляд на эволюцию экономической наук. *Вопросы экономики*, 11, 90-101.

'INSTITUTIONS-INDIVIDUAL' CONCEPTUAL NEXUS AS BASIS OF ALTERNATIVE ECONOMIC METHODOLOGIES

Abstract: This paper discusses issues of methodological basis of contemporary economic theory, from the perspective of rival research orientations and their conceptual sensitization to the role and impacts of institutional structures. In this regard, the paper presents methodological individualism, research support of economic orthodoxy, based on a consistent interpretation of all social phenomena as outcomes of individual choice. It is shown that even in its most rigid versions this approach has to a certain degree to take into account the social interactions that go beyond the individualist framework. The opposing research orientation, methodological holism, gives explanatory primacy to (different) social collective entities and structures, characteristics of which are autonomous in nature and essential for the explanation of the individual as an entity of a lower order, whose individual properties are not significant. Both approaches are subjected to reductionist tendencies - whether explanations of the socio-economic reality are individual or cultural over-determined. Integrating institutions in consideration of socio-economic reality, has repercussions on the mentioned methodological dichotomy, given that in conceptual terms it has the potential to bridge the extremely individualistic or collectivist methodological positions. Awareness of the impact of institutions on the socio-economic reality has produced distinctive methodological orientations. Institutional individualism considers institutions as exogenous mechanism whose explanation is at the service of shedding light on the behaviour of the individuals as the main actors of social dynamics, and in that sense this approach can be considered as a milder variant of methodological individualism. Institutional extension of methodological holism, methodological institutionalism, understands individual acting as a product of an integrated institutional framework, whose dynamics takes place independently of the individuals, according to its own regularities. Some kind of balance between the aforementioned orientations is offered by methodological systemism, which affirms the dual nature of the actors of social dynamics - as both product of units of a lower order, but also as entities with autonomous, emergent properties. Contextualization of relations between institutions and individuals in accordance with a system perspective, may be suitable way of their, with reality more tuned theoretical valuation and overcoming differences between opponent methodological traditions.

Key words: methodological orientation, individuals, institutions, system.

Biografije autora

Zoran Stefanović je vanredni profesor na Katedri za opštu ekonomsku teoriju Ekonomskog fakulteta u Nišu. Sprovodi nastavu iz predmeta Ekonomske doktrine i Ekonomika tranzicije (osnovne studije), Savremene ekonomske teorije (master studije) i Tranzicija postsocijalističkih privreda (doktorske studije). Oblasti njegovog istraživačkog interesovanja su savremene ekonomske paradigme, evolucionistička ekonomija, ekonomika tranzicije, politička ekonomija globalizacije, komparativni kapitalizmi.

Dragan Petrović je vanredni profesor na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Nišu. Izvodi nastavu iz predmeta Osnovi Ekonomije i Politička ekonomija (osnovne studije), Metodologija ekonomskih nauka (master studije) i Metodologija naučnog istraživanja (doktorske studije). Doktorirao je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Nišu, iz naučne oblasti opšta ekonomska teorija. Oblasti njegovog istraživačkog interesovanja su ekonomska teorija i analiza, ekonomska metodologija i institucionalna ekonomska teorija.